

5. Utolsó pontnak egy szerény javaslatot hagytam. Mint Egyed István szép tanulmányának 16. lapján olvassuk, az 1919. és 1920. évekből való hivatalos rendeletben, illetőleg törvénycikkelyekben jelenik meg minálunk első ízben a »nemzeti kisebbség«-nek a páris-környéki békeszerződések alkotta szerencsétlen és rosszízű kifejezése. Vajjon az említett szerződések jobblétreszenderültével is szükséges fogalmi torzszülöttjüket továbbra életbentartanunk? Századokon keresztül károsodás nélkül megvoltunk nélküle. Mindig voltak s ma is vannak nemzetiségeink, de azt hiszem, hogy nemzeti kisebbségeink, vagyis: számtani, talán a mindenütt számokban gondolkodó-amerikai rekord-ideológia szemszögéből tekintett, nem pedig erkölcsī alapon értékelendő idegennyelvű »kisebbségei« a magyar nemzetnek vagy államnak ma sincsenek, vagy legalábbis ne akarjuk, hogy legyenek. Hogy pedig sok esetben a matematikai alapú megállapítás mögött is csak képmutató ellenmondás rejtőzik, ez eléggé ismeretes. Az persze igaz, hogy a nemzetünk idegennyelvű nevei mögött rejlő és tíz törzs szöveget jelentő *onogur* szó is számra, de közösségek számára utal, nem pedig egyesekre kiterjedő irányított »népszámlálás«-on alapul.

Mi is igazán az ú. n. nemzetiségi kisebbség? Hogy fogalmát többé-kevésbbé ártalmatlan és szürke jogi formulával is meg lehet ragadni, nem tagadhatjuk, mégis mindenki érzi, hogy valóságos tartalmához lélektani oldalról kell hozzáférnünk. A nemzeti kisebbség tagja őszinte jellemzésében közjogi mostohagyermek, papíron teljesjogú állampolgárnak álcázott perioikos, akinek elnevezése a kisebbsértékűségi érzületnek ismeretes idegorvosi műszavára éppoly veszedelmesen, mint találóan emlékeztet.

Madzsar Imre.

A Jézustársaság nevelésügyi jelentősége.

A jezsuiták nevelésügyi tevékenységére akkor kezdtek igazán felfigyelni, midőn a Jézustársaság ideiglenes feloszlata (1773) után egy protestáns (II. Frigyes porosz király) és egy keleti szakadár (II. Katalin orosz cár) államfő külön külön pápai engedéllyel országaikban továbbra is fenntartották a jezsuita rendet, mint »nélkülözhetetlen« tanítórendet egészen a Jézustársaság 1814-ben történt visszaállításáig.

II. Frigyes 1774. március 3-án ezt írja d'Alembertnek: »Mig hatalmasok voltak a jezsuiták, addig nem védelmeztem őket. Mostani szerencsétlenségükben (t. i. a feloszlatus után) a mestereket látom bennük, akiket az ifjúság nevelésében nehéz volna pótolnom. Ez elég fontos ok és ez teszi őket számomra nélkülözhetelenné«. 1775. szept. 27-én ugyancsak II. Frigyes az ermlandi püspöknek küldött levelében ezeket mondja: »Nevelésügyi tervezetemet teljes

megsemmisülés fenyegette, amikor a jezsuita rendet akarták tönkretenni, amelyről nagyon jól tudtam, hogy kiválóan alkalmas az ifjúság nevelésére és tudományos készségére. Ezért minden lehető megtettem, hogy ez a rend országaimban megmaradjon és maga a pápa sem tagadhatta meg azoknak az okoknak erősségét, amelyek engem arra indítottak, hogy ezeknek a tanítómestereknek kedvezzek. Sőt Őszentsége, a pápa emiatt tetszését is nyilvánította.«¹

Nagy Frigyes a jezsuiták védelmében csak részleteredményeket ért el. *II. Katalin* fáradozásait viszont teljes siker koronázta, ami abból is kiténik, hogy a jezsuita rend feloszlatási éveiben (1773—1814) a rendi kormányzat fejét Oroszországban választották; és ugyaninnen kormányozták a rend »vicarius generalis«-ai a felosztást elkerült kollégiumokat.

Hazai nevelésügyünk története is ismer a XVII. és a XVIII. századból hasonló tényeket. Az egyik az, hogy Erdélyben, főképen Bethlen Gábor jezsuitabarát politikájának továbbhatásaként, legalább Kolozsmonostoron megszakítás nélkül működtek a jezsuiták, mint az egyetlen katolikus középiskola tanárai, a protestáns fejedelmek alatt, a jezsuitákat Erdélyből ismételten száműző erdélyrészi országgyűlések határozatai ellenére is. A második tény: *II. Rákóczi Ferenc*, mint »Erdély fejedelme« teljes mértékben biztosítja a jezsuiták tanítórendi tevékenységét Erdélyben. A Felvidéken pedig a Rákóczi-féle szabadságharc országgyűléseinek jezsuitákat száműző határozatai után is legalább Kassán és Nagyszombatban meghagyja a jezsuitákat, hogy mindkét város egyetemén, középiskolájában taníthassanak, hogy neves internátusaikat vezethessék. *Bercsényi* a szintén *Miklós* nevű fiát, *II. Rákóczi Ferenc* pedig a szabadságharcában elesett főtisztjeinek fiait a kassai jezsuita internátusban (a mai *premontrei* vezetés alatt álló királyi konviktusban) neveiteti. *Bercsényi Miklós* kuruc-generálist pedig egyenesen megbízza, hogy a birtokaitól megfosztott felvidéki jezsuitákat anyagiakkal is ellássa, ha szükséges, akár a Rákóczi-birtokokból is.²

Ezekután ki kell emelnünk a következőket: A Jézustársaság nem *csak* tanítórend, hanem tanítórend *is*. Tanítórendi hivatását, azaz az ifjúság nevelését és oktatását lényeges alkatrészének tekintette és tekinti ma is.

Első európai kollégiumát 1542-ben alapította *III. János* portugál király. Ez mint »vegyes« kollégium kezdte meg működését, tehát a rend középiskolai és egyetemi továbbképzésre szoruló tagjain kívül olyan diákokat is befogadott, akik nem kívántak a rend tagjai közé állani, sőt egyéb szerzetesi vagy papi pálya sem vonzotta őket.

¹ *Preuss*, Urkundenbuch zur Lebensgeschichte Friedrichs des Grossen. Berlin, 1833. (3. kiad.) 112 l.

² *Szabó Adorján*, A kassai jezsuiták viszontagságai a Rákóczi-korban. Kassa, 1909. 41 l.

Ilyen »külső« diákok befogadására létesült elsősorban a szicíliai alkirálynak 1547-ben indított kezdeményezésére a messinai jezsuita kollégium.

A messinai kollégiumnak olyan nagy híre támadt, hogy mindenfelé kérték a rendalapító Loyolai Szent Ignácot, hogy hasonló kollégiumokat létesítsen. Az alapító szent ebben Isten újját látta s már az ő idejében belekerült a rendi alkotmányba, a tanítórendi hivatás vállalása akár közép-, akár felsőiskolák keretében. IV. Pius pedig megadta a Jézustársaságnak azt a kiváltságot is, hogy főiskoláin egyetemi rangfokozatokat adhasson nemcsak jezsuita, hanem világi hallgatóknak is. *Igy lett a Jézustársaság tanítórenddé, sőt az első szerzetesrenddé, amely alkotmánya szerint hivatásszerűen vállalja a közép- és főiskolák vezetését és tanerőkkel való el-látását.*¹

De nemcsak a tanítórendek között biztosítandó elsőség a Jézus-társaságnak, hanem egyéb más nevelésügyi viszonylatban is. Így mindenekelőtt köztudomású tény, hogy a Jézustársaság volt az első, amely szükségesnek látta az egységesség biztosítását az oktatásügyben. Már 1583—1585 között Aquaviva jezsuita rendfőnök hat kiváló jézustársasági pedagógust bízott meg az egységes köz-oktatásügyi tervzet elkészítésével. A tervzetet 1586-ban szét-küldték az összes rendtartományokba, ezek iskoláiba, hogy minde-nikben több, rátermettségéről ismert pedagógus-jezsuita vizsgálja fölül. Ezek hetenként összejöttek és megvitatták az első tervzetet. Csak a beérkezett hozzászólások után, 1591-ben küldte ismét szét a rendfőnök az összes rendtartományokba a módosított első tervzetet három évi gyakorlati kipróbálás céljaira. Közben sok, rend-kívül értékes hozzászólást, megjegyzést, bírálatot kapott a rendi kormányzat. Ezek figyelembevételével készült el a végleges okta-tásügyi rendszer, a »*Ratio atque Institutio studiorum Societatis Jesu*«, mely 1599-ben minden jézustársasági iskola számára tör-vényerőre emelkedett. Ez a *Ratio* érvényben is maradt egészen a rend feloszlásáig, tehát 1773-ig. Persze kisebb, s jórészt helyi jelentőségű módosítások nem maradtak el. Leghíresebb köztük a Molindes-féle »*Instructio*« (1735), amely a történelemnek külön tantárgyként való kezelését írta elő Magyarországon is.

Jezsuita »specificum«, hogy a rend működése közben minden jó eszközt felhasznál nagy céljainak érdekében, akkor is, ha a gondolat vagy a gyakorlat nem jezsuita eredetű. A jezsuita »*Ratio*« korszakalkotó ereje is részben itt keresendő. Az, aki behatóan tanulmányozni óhajtja a jezsuita »*Ratio*« forrásait, olvassa el a két évvel ezelőtt megjelent nagyszabású munkát: *Allan P. Farrel S. J. Ph. D., Prof. of Education and Dean: The Jesuit Code of Liberal Education.*

¹ *Petruch A.* A Jézustársaság, mint tanítórend. Lásd: Bangha Béla (szerk.): A négyszázéves Jézustársaság. Budapest, 1940. 177 l.

(Milwaukee, 1938. 478 l.) Ez a munka élesen reámutatott arra a tényre, hogy a nagy rátermettséggel készült jezsuita »Ratio« legáltalább csíráiban tartalmazza a legújabb neveléslélektani alapokra helyezett oktatásügyi törekvéseket is.

A jezsuita rend 1814-ben bekövetkezett általános visszaállítása után már nincs meg az az aktuális jelentősége a jezsuita »Ratio«-nak, amely megvolt közel két évszázadon át. Ebben nem a Jézus-társaság hibáztatható, hanem azok a körülmények, amelyek következtében és a jezsuita példára való visszahatásként minden állam a maga módján oktatás-, sőt nevelésügyi rendszert teremtett, amelynek rendtartásait, utasításait, tankönyveit a jezsuita iskolák is követik mai napig.

Igen kiemelendő az a tény is, hogy a Jézus-társaság, mint iskola-fenntartó szervezet elsőnek gondolt arra, hogy tanárképző főiskolát, intézetet, illetőleg szemináriumot tartson fenn és ezáltal biztosítsa iskolái számára a szakavatott és ügyes tanártestületeket. Már Loyolai Szent Ignác Rómában, a »Collegium Romanum«-ban szervezett ilyesmit, sőt gondoskodott arról is, hogy a fiatal tanerők a központi kiképzés után próbaelőadásokat tartsanak, gyakorló évet végezzenek. Az osztrák-magyar rendtartományban 1632-ben állították föl Leobenben ezt az intézményt »Collegium repetentium« néven. A 17. század végétől megvan ez már magyar földön is: Szokolcán, Nagyszombatban és Győrött, ez utóbbi városban csak a klasszikus nyelvek jezsuita tanárjelöltjei részére.

A mai tantervi »utasítások« őse az 1735-ben megjelent »*Institutio privata seu typus annui pro sex humanioribus classibus in usum Magistrorum Societatis Jesu*« (A nagyszombati jezsuita egyetem nyomdájának betűivel). A bécsi kormány hasonlót csak 1764-ben, tehát három évtized múltán tesz közzé, amely Magyarországon is érvényre emelkedik.

A jezsuita iskolákban az anyanyelv, bár nem külön tantárgy, de magyarázó eszköz. A szép klasszikus, jórészt latin szövegeket anyanyelvükre fordítják a jezsuiták diákjai. És pedig nem akárhogyan, hanem a »Ratio« figyelmeztetése szerint »*quam elegantissime*«, azaz a lehető legnagyobb finomsággal.¹ Az anyanyelv a mai Önképzőkörök őseinek, a kongregációs és egyéb nyilvános »Académiák«-nak keretében, továbbá a XVII. század közepétől nálunk is mindinkább gyakoribb magyarnyelvű jezsuita iskoladrámák előadása közben is gyöngéd ápolásra talál. Innen is érthető, hogy a jezsuita iskolákból kikerült XVII. és XVIII. századbeli nagy magyarok olyan szépen írnak magyarul, akár leveleket, akár tanulmányokat, akár szépirodalmi termékeket, akár önéletírásokat.²

¹V. ö. Farrel S. J., The Jesuit Code of Liberal Education. 1938. 349. l.

²Lásd pl. Eszterházy Pál herceg nádor »Emlékezéseit«!

És még egyet! A jezsuiták *ingyen* tanítottak, Magyarországon is. Gondoskodtak továbbá a fizetéses nemesi konviktusok mellett szinte minden magyar városban a »Seminarium pauperum« felállításáról. Ezekben az internátusokban meleg hajlékot biztosítottak a XVII. és XVIII. század szegénysorsú, de tehetséges magyar diákjainak. Az ilyen internátusokat alapítványok (fekvő birtokokban, pénzben) látták el a szükségesekkel, de maga a jezsuita rend is okos és színvonalas gazdálkodással, normális kamatra kiadott tőkéjének gyümölcsöztetésével hozzájárult ehhez, nem is szólva az e célra üzembehelyezett sörgyárak és gyógyszerárak jövedelméről.¹

Mikor 1773-ban a jezsuita rendet ideiglenesen feloszlatták, a »holtkéz«-nek semmiképpen sem nevezhető jezsuita vagyonból Magyarországon »Katolikus Tanulmányi Alap« létesült. Ebből tartják ma fenn részben a budapesti kir. kat. egyetemi gimnáziumot, továbbá a dombóvári, jászapátii, mezőkövesdi, miskolci, nyíregyházi, szatmári kir. kat. gimnáziumokat, a szombathelyi premontrei, a piarista budapesti, magyaróvári, nagykanizsai, sátoraljaújhelyi, tatai gimnáziumokat és a szegedi kir. kat. tanítóképzőt.

A jezsuita »nevelés«-ről, a mai lélektani kutatás megvilágítása mellett külön tanulmányban értekezünk.

Olasz Péter.

S Z E M L E.

Tervek, javaslatok, gondolatok.

Az életnevelés és a polgári iskola.

Már a régi klasszikus világban ismert szállóige volt: Nem az iskolának, hanem az életnek tanulunk. Ahány pedagógiai újító csak fellépett az emberiség történetében, erről az igazságról egyik sem feledkezett meg. Legféljebb abban volt különbség, hogy némelyik az életrevaló nevelést erősebben hangsúlyozta, a másik pedig egyéb szempontokat emelt ki, bár amannak lényegéről feltétlenül meg volt győződve.

A nagy világgégés után a neveléstudományban igen nagy volt az élénkség. A győztesek és legyőzöttek egyaránt érezték, hogy hazájuk sorsa az ifjúság kezébe van letéve. Az új társadalmi mozgalmak a régi világ híveit elsöpréssel fenyegették. Akié az ifjúság,

¹ *Irodalom* (a szöveg közben idézettekén kívül): *Hets Aurélián dr.*, A jezsuiták iskolái Magyarországon a 18. század közepén. Pannonhalma 1938. 90. l. — *Dr. Stanislaus v. Dunin-Borkowsky S. J.*, Zur Erziehungsart in der Gesellschaft Jesu. Die Erziehung. 1927. Heft. 7., 369—395. — *Jesuitenlexikon.* (L. Koch) Paderborn, 1934. 1878. l.